

Podrobný výtah z přednášky – Plavení – Čechy

- **plavení v pramenech:** např. Vltava, Otava, Lužnice, Labe (hl. od Mělníka), Sázava, Berounka
- **plavení volného dříví:** plavební šumavské kanály, horské toky (Úpa, Malé Labe)

!POZOR! – Odlišná forma plavení na Moravě a vůbec v Karpatech – viz. přednáška doc. Drápaly

etnografové zabývající se plavení dřeva nejen v Čechách:

Huska, A. M. (1972). *Slovenskí pltníci*. Martin: Osveta.

Jeřábek, R. (1961). *Karpatké vorařství v 19. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Scheufler, V. – Šolc, V. (1957). Vorařský folklór. *Český lid*, 44 (3), s. 113 – 118.

Scheufler, V. – Šolc, V. (1970). *Voroplavba na jihočeských tocích*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.

Historie plavení

Historie plavení dřeva na řece Vltavě a na šumavské části jejího povodí

- mezi hlavní přirozené toky, po kterých se dopravovalo ze Šumavy dříví, patřila vedle Otavy bezesporu Vltava.
- nejstarší vodní tok užívaný k plavení krátkého polenového dřeva ze Šumavy
- počátky plavby dřeva v oblasti Šumavy sahají minimálně do konce 15. století, archivní záznamy dokládají, že se polenové i vázané kmeny plavily od Vyššího Brodu do Českého Krumlova již v roce 1472
- dolní tok Vltavy v Čechách se však využíval mnohem dříve ← plavení dřeva po Vltavě lze spolehlivě doložit do 14. století, do doby vlády Jana Lucemburského
- 1316 privilegium Jana Lucemburského - přikazovalo, že veškeré dřevo plavené po Vltavě musí být nejdříve nabídnuto staroměstským zájemcům a poté ostatním → dřevo se po Vltavě v Čechách plavilo již v tomto období
- nařízení Karla IV. o jezích a clech – další prokazatelný důkaz X s největší pravděpodobností se po Vltavě v Čechách plavilo volné dřevo mnohem dříve, což lze nalézt v záznamech o mlýnech a jezích z 10. století nebo v zakládací listině břevnovského kláštera v Praze
- Vyššího Brod - Český Krumlov - konec 15. století - využívání horního toku Vltavy k přepravě dříví vytěženého na Šumavě X plavba nad Vyším Brodem téměř nemožná vzhledem k přírodní překážce Čertova stěna
- zájem o dřevo z lesů nad Čertovou stěnou nad Vyším Brodem → Petr III z Rožmberka vydal rozhodnutí o vyčištění koryta Vltavy pod Čertovou stěnou, podařilo se 1549
- pravděpodobně k tomu přispělo nařízení ke zlepšení splavnosti Vltavy vydané roku 1547 Ferdinandem (přesto úsek pod Čertovou stěnou patřil mezi problematická místa k plavení dříví na horní Vltavě. Existovalo mnoho návrhů na zlepšení splavnosti tohoto úseku. Jedním z projektů, který se téměř uskutečnil, byl návrh schwarzenberského inženýra Josefa Rosenauera, který plánoval vybudovat kanál dlouhý přes šest

kilometrů, jež by odváděl vodu od lipenského zdvihu a zpět přiváděl k původnímu korytu až u Vyššího Brodu. Projekt byl dokonce schválen v roce 1784 knížetem Janem Schwarzenbergem. Rosenauer byl však zaměstnán stavbou Schwarzenberského kanálu, k uskutečnění návrhu tak nedošlo.)

- ani ostatní úseky horní Vltavy nebyly zcela bezproblémové a dřevo se na nich mohlo plavit pouze v období vyšší hladiny vody.
- 1. polovina 19. století (přesně v roce 1828) začal podnikatel Lanna vyvážet do Německa dřevo určené ke stavbě lodí X potřeba dostatečně dlouhé kmenové dříví ze Šumavy → úprava horního toku Vltavy
- podnikatel Lanna nechal vybudovat na požadovaném úseku řeky několik jezů s propustmi - problém týkající se plavby dřeva od lipenského zdvihu k Vyššímu Brodu vyřešil stavbou takzvané pozemní plavební silnice → dřevo se dopravovalo na povozech a poté se ve Vyšším Brodu svazovalo do pramenů

Schwarzenberský kanál

- dříve zvaný jako Vídeňský kanál
- stal se důležitou dopravní spojnici dřeva povodí Vltavy a Dunaje
- stavba kanálu byla zahájena 29. dubna 1789 X vyměřování už v roce 1775
- Rosenauer zjistil, že vodu z potoků Světlý a Stocký lze převést do Dunaje
- ještě v roce zahájení výstavby byl vykopán kanál o délce 21,6 km
- 1790 (v následujícím roce) byl kanál prodloužen k Jezernímu potoku u Jezerního smyku, který odvádí vodu z Plešného jezera
- Plešné jezero - plavební rezervoár pro kanál
- 1793 kanál prodloužen až po Jelení Vrchy
- úsek vedoucí od Jeleních Vrchů do oblasti Nového Údolí k bavorské hranici
- stavba kvůli úmrtí Josefa Rosenauera provedena Arnoštem Mayerem
- stavba nové části kanálu začala v červnu 1821, na jaře následujícího roku pak dokončena, plavba uskutečněna v květnu 1824
- v rámci prodloužení Schwarzenberského kanálu přibyla v oblasti Jeleních Vrchů zajímavá stavba, a to tunel, jehož konec zdobí dominantní mohutný hrad
- Schwarzenberský kanál tak dosáhl délky 51 kilometrů
- díky menšímu množství plaveného dřeva a velkých nákladů na údržbu se Schwarzenberský kanál přestal využívat v plné délce
- například v roce 1932 se plavilo dřevo pouze v úseku U Jiráčka – Hut'ský Dvůr v délce 2,8 kilometrů.
- poslední regulérní plavba dřeva na kanálu se konala v roce 1966

Historie plavení dřeva na řece Otavě a šumavské části jejího povodí

- nejstarší zprávu o plavbě na řece Otavě lze datovat již k roku 1130 X nelze ale zcela určit, zda se již jednalo přímo o plavbu volného dřeva, voroplavbu nebo dopravu na lodích
- voroplavba však existovala už za vlády panovníka Jana Lucemburského
- plavba volného i svázaného dřeva na dolním toku Otavy minimálně do 13. století X voroplavba na horním toku Otavy - doklady z roku 1584

- ve druhé polovině 19. století s rozšiřujícím se průmyslem rostla poptávka po dřevě → četnost voroplavby nejen rostla, ale také se posunula k samotnému začátku Otavy → 1892 se plavily prameny od Čenkovy pily
- v souvislosti s posunutím plavení pramenů na horní tok Otavy, do blízkosti centrální Šumavy, bylo nutné vybudovat nová místa k vázání pramenů → vznikla tak nová vaziště na Paulině louce pod Čenkovou pilou a u Radešova - iniciátorem pražský obchodník se dřevem Čeněk Bubeníček - nechal vystavět v roce 1864 také Čenkovu pilu.
- většina šumavského dřeva pokáceného v oblasti Horské Kvildy se vázala v prameny právě u Čenkovy pily
- odkud se svázané klády plavily po Otavě až do Písku a dále pak po Vltavě do Prahy
- některé šumavské prameny pluly i po Labi až do Hamburku
- šířka vorů plavených na Otavě od Čenkovy pily byla 5 – 6 metrů
- do pramenu se spojovalo někdy i 10 vorových tabulí
- délka některých pramenů i 150 metrů, až 70 metrů krychlových dřevěné hmoty
- Otava - vydatná řeka - umožňovala plavení dřeva ve svázaném stavu již od prvních metrů ← nepramení, vzniká soutokem Vydry a Křemelné u Čenkovy pily
- díky vhodné šířce, dostatku vody a celkově dobrým plavebním podmínkám bylo na ní možné uskutečňovat voroplavbu X řeka Otava byla plavci považovaná za velmi zrádnou. Na rozdíl od Vltavy nebo Lužnice se rychle měnil její stav vodní hladiny. Napršel-li během chvíle velký úhrn srážek v oblasti Modravy a Srní, již v horském úseku od Čenkovy pily se Otava během krátké chvíle rozvodnila. Často však docházelo také k opačnému jevu, kdy stav vody v řece rychle poklesl, a plavci s prameny na Otavě uvízli
- plavení dřeva na Otavě po I. světové válce postupně upadalo, především kvůli konkurenci železnice
- definitivní zánik voroplavby na Otavě nastal v šedesátých letech 20. století - došlo k vybudování Orlické přehrady na Vltavě → dotklo se i řeky Otavy

Vchynicko-tetovský kanál

- Otava vhodná k volné plavbě dřeva i k voroplavbě X odlišná situace panovala na horních šumavských tocích – Vydra
- 1799 koupil kníže Josef Schwarzenberg prášilské panství bohaté na lesy
- Dřevo nutno dopravit ze Šumavy
- 1799 až 1801 vybudován plavební kanál, jež spojoval tok Vydry s řekou Křemelnou (projektant Josef Rosenauer) (stavba Vchynicko-tetovského kanálu byla zahájena 10. června 1799 na základě rozhodnutí starého pouze čtyři dny, otevření - září 1801)
- tím došlo k obejití nesplavného úseku řeky Vydry
- původní název Kaltenbrunnský kanál
- kanál jako Vchynicko – Tetovský - pojmenoval kníže Jan Schwarzenberg na základě tradice podle předešlých majitelů prášilského panství X odborná literatura - někdy užívá názvu Prášilský kanál
- délka kanálu činí pravděpodobně 15 840 metrů vlastivědná i odborná literatura se na přesné délce kanálu nemůže shodnout. Například ve sborníku *Z historie lesního dopravnictví* vydaném při příležitosti pořádání mezinárodní konference ve Zvolenu v roce 2012 se uvádí, že délka Vchynicko-tetovského kanálu obnáší 17, 842 km. Ve vlastivědné knize *Der Böhmerwald*, jejímž autorem je Friedrich Bernau, se udává délka kanálu 14, 413 kilometrů. Tento údaj koresponduje s informací v publikaci *Šumava a její perspektivy*, kde je uvedeno rovněž 14, 4

kilometr. Na tento rozpor v délce kanálu upozorňuje Miroslav Landa, který tvrdí, že délka Vchynicko-tetovského kanálu podle Rosenauerova dopisu adresovanému knížeti Schwarzenbergovi činí 15 840 metrů. Důvodem rozdílných údajů o délce kanálu, mohlo být používání odlišných sáhů.

- stavbu kanálu realizoval podle Rosenauerova plánu František Adler X na budování stavby se na jaře roku 1800 podílelo celkem 108 zedníků, 203 tesařů a 1000 nádeníků
- s výstavbou kanálu souvisely i ostatní práce, jako bylo zřízení desítek propustí na jezích, vyčištění koryt řek Křemelná, Otava a Vltava, vybudování vodních nádrží na horních tocích a také výstavba již zmíněného vaziště vorů v Čeňkově Pile, překladišť a skladů
- Vchynicko-tetovský kanál - klíčová dopravní tepna v transportu dřeva v oblasti střední Šumavy. Během prvního roku v něm bylo celkem plaveno 81 000 metrů krychlových dřeva. V začátcích provozu kanálu se běžně plavilo ročně přes 20 000 kubických sáhů dřeva
- dřevo se dopravovalo kanálem z oblasti Modravy od osady Vchynice-Tetov a hradlového mostu zvaného rechle až k řece Křemelné, která po soutoku s řekou Vydrou vytváří Otavu. Dřevo se pak po Otavě dopravovalo dále do dřevařské obce Dlouhé Vsi, kde se nacházel velkosklad dřeva. Odtud se dřevo dále plavilo do Prahy nebo zde zůstávalo a dopravovalo se do okolí.

Zánik plavení dřeva na Šumavě a později i na Vltavě

Šumava nepředstavovala pouze místo, odkud se značné množství dřeva vyváželo, ale také se ho zde hodně zpracovalo. Ze dřeva se na Šumavě vyráběly sáně, nábytek, šindele, dřevěná prkna nebo obrazové rámy. Zvláštním šumavským artiklem bylo rezonanční dřevo. Nesmíme ani opomenout průmyslové podniky, jako byly místní sklárny, jež odebíraly značné množství dřeva.

Ve druhé polovině 19. století došlo k poklesu plavení dřeva, způsobeném menší poptávkou dřeva a omezení povolené roční těžby v prášilském panství. Za první světové války bylo plavení v kanálu přerušeno. V meziválečném období se ale v omezené míře dřevo plavilo. K poslední plávce dřeva po kanálu došlo v roce 1958, plavba však neprobíhala zcela hladce v důsledku dezolátního stavu celého plavebního zařízení.

V souvislosti s budováním Slapské přehrady plavení dřeva na horním toku Vltavy bylo ukončeno v listopadu 1944. V Praze se objevily vory naposled v roce 1947. Poslední regulární voroplavba se uskutečnila 12. září 1960 k Orlické přehradě.

Charakteristika pramenů, výroba pramenů a plavba

- od 14. století se objevují pro pramen výrazy – *pramen, floz, vectura* X pro vor – *vor, splav, tabula, compagio, kus, stuke, pl'*
- od 17. století se v písemnostech užívá pouze pojem pramen a vor X *pl'* – zůstal vyhrazen jen pro moravskou terminologii
- pramen se skládal většinou minimálně ze 4 vorových tabulí
- prameny dlouhovorné (6-7tab.) X prameny krátkovorné, sortové (až 20)
- prameny špalkové X prameny stavěcí, ze chmelových tyček (prameny tyčkové)
- maximální délka pramenů – 130 m (zákon z roku 1894), šířka cca 5 – 6 metrů
- od roku 1894 dovoleno vézt zboží pouze dřevo, dříve i lidi

- náklad se pokládal na pančavy
- žádný pramen nesměl odjet bez očíslování – viz. str. 52
- 1. předák – přední tabule, z nejsuššího dřeva, bytelná (kvůli nárazu ostatních vorových tabulí), mezi kládami nejmenší mezery ← po předáku se chodilo, dvě vesla – pacholčí (vpravo), vrátenské (vlevo), na pacholčí straně veslo „ve slabějš“ – pomáhalo se natáčet pramen, vesla v nožici ze štípaného dřeva vsazené do klády (svlaku), na předáku lávka a vejpona s rozvorou – složilo k tomu, aby slabák nezajel pod předák, vejpona – pojíždě, podval, vojíčko?, na vejponu se přidělávala cedule s názvem firmy zajišťující plavbu a jméno a adresa vrátného
- 2. slabák – neboli pacholčí vor – ohniště (dnešní rekonstrukce – i na předáku), dříve na nákladu na pacholčím voru – zabránilo se tím průniku vody a uhašení ohně
- 3. šrekový vor – šrek – brzda pramene (šreková škoula, pojíždě, válec a dlouhá kláda)
- 4. zadní šrekový
- 5. zadák – zadní veslo ovládané člověkem zadákem

Plavci

- plavecké povolání velmi náročné – nutnost znát tesařinu, dřevařinu a mít i ekonomické znalosti
- plavec – tradované povolání, plavci – kluci čtrnáctiletí po vychození povinné osmileté školní docházky
- hoši museli oslovovat plavce a vrátné pane
- plavcem se hoch stal za 2 až 3 roky (vyhláška z roku 1855), svědectví 2 vrátných
- „hotový plavec“ až po vojně, vojna často vykonána u námořnictva
- v roce 1783 plavci považováni za svobodnou živnost
- transportéři měli úřední titul vrchní vrátný či vrchní kormidelník
- Plavci pracující pro zaměstnavatele (X aniž by byli stálými zaměstnanci) různé deputáty – sběr lesních plodin) X 8 – 10 měsíců mimo domov
- Schwanzenberští plavci – staří dostávali měsíční podporu
- největší podíl plavců – ti, kteří se nevázáli na jediného podnikatele
- menší skupina – dřevaři se stálým zaměstnavatelem, plavba pouze doplňkový přivýdělek
- pomocní plavci – neměli plaveckou knížku, konkurence pro plavce, využívání v době stávky a za účelem snížení mzdy řádných plavců
- plavci a vrátní jsou si vědomi vysoké kvalifikace – furiantství, sklon k ostřejším žertům, např. staroměstští konšelé si v 16. století stěžují na plavce
- a
- odívání plavců – neliší se od oděvu ostatního pracujícího X sváteční oděv – manšestrové nebo štruksové kalhoty ohnuté nad kotníky, nízké holínky, silná košile bez nákrčníku, vesta, kazajka, šátek okolo krku, v chladu krátký silný kabát a čepice bekovka X sváteční oděv zanikl na rozdíl od slavnostního
- slavnostní oděv – kroj spolku Vltavan

plavecké versus zemědělské vesnice

- plavci často mimo vesnici
- mnoho práce, velké výdělky X návrat domů a v zimě bez práce
- plavci v zimě po hospodách...
- paní Husová: žena v létě bez muže, v zimě bez peněz
- plavci často přinášeli do vesnice nové zvyklosti (móresy)
- plavecké osady: Dobronice, Oboz, Purkarec, Živohošť...